

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Bakalaureusetöö

Poliitiline müstitsism vastupanu vormina Dorothee Sölle teoloogias

Autor Lulu Inari Otilia Vase
Juhendaja Anne Kull

Tartu 2026

Sisukord

Sissejuhatus	3
Töö eesmärk ja uurimisülesanne	3
Töö struktuur	4
Ülevaade teema senisest uurimisest	4
Meetod	5
1. Sölle elu ja teoloogiline meetod	6
1.1 Kokkuvõtavad punktid Sölle teoloogilisest meetodist	9
2. Müstitsism ja poliitiline müstitsism Sölle teoloogias	11
2.1. Sölle käsitus müstitsismist.....	11
2.2. Miks on müstitsismi vaja?	13
2.3. Sölle käsitus poliitilisest müstitsismist.....	14
3. Poliitilise müstitsismi seos ühiskondliku vastupanuga.....	16
3.1. Kannatus, müstitsism ja vastupanu.....	19
3.2. Müstitsismi politiseerimise kriitika	21
4. Järeldused	22
Kokkuvõte	24
Kasutatud allikad	25
Political Mysticism as a Form of Resistance in Dorothee Sölle's Theology	27
Lisad	28
Annotatsioon.....	31
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	32

Sissejuhatus

Dorothee Sölle on kirjutanud müstilisest kogemusest kui millestki, mis on võimalik kõigile, mitte üksnes inimestele, kes on religioonile pühendunud. Tema jaoks on tegemist universaalse nähtusega ja see on oluline osa tema teoloogiast. Ta usub, et müstilisel kogemusel ehk kogemusel Jumala lähedalolekust on oluline mõju inimese elule ja käitumisele. Käesolevas uurimistöös vaatlen tema müstitsismi ja poliitilise müstitsismi kontseptsioone ning nende seost ühiskondliku vastupanuga.

Töö eesmärk ja uurimisülesanne

Uurimistöe eesmärk on leida seoseid müstitsismi ja poliitilise aktivismi ning ühiskondliku vastupanu vahel Dorothee Sölle teoloogias ja tutvustada Eesti lugejaskonnale üht olulist valdavalt eelmisel sajandil tegutsenud luteri teoloogi. Peamisteks uurimisküsimusteks on: Miks on Sölle meelest just müstitsism religioonis olulisel kohal? Mis teeb Söllest erilise teoloogi? Milline seos on poliitilisel müstitsismil ühiskondliku vastupanuga? Kas Sölle seisukohad on relevantssed ka tänapäeval? Kuidas võib mõjutada müstiline kogemus inimese suhtumist sotsiaalõiguslikesse probleemidesse? Kas Dorothee Sölle teoloogilised seisukohad on relevantssed Eestis?

Valisin selle teema isikliku huvi pärast müstitsismi ja müstikute vastu, ning kuna Söllest kui müstikust ei ole veel palju eesti keeles kirjutatud. Ühiskondliku vastupanu uurimine Sölle teoloogiaga seoses näis huvitava vaatenurgana, mille alt läheneda tema spiritualiteedile ja siduda see tänapäeva Eestiga.

Töö struktuur

Uurimistöö esimene peatükk tutvustab Dorothee Sölle elu ja teoloogilist meetodit. Kirjeldan, millises sotsiaalkultuurilises kontekstis ta tegutses ja milline oli tema mõju inimestele tema ümber. Teine peatükk keskendub Sölle käsitlusele müstitsismist ja kirjeldab tema poliitilist müstitsismi. Kolmas ehk viimane osa selgitab, millisel moel on poliitiline müstitsism seotud ühiskondliku vastupanuga, ja kuidas Sölle mõtestab kannatust. Viimases peatükis vaatlen ka Sölle poliitilise müstitsismi kriitikat. Töö lõpus toon välja järeldused ja arutlen, milline mõju võiks olla Sölle teoloogial tänapäeval, kui tema tekstid oleksid Eestis laiemalt tuntud. Lisaks annan huvilistele soovitusi, mida oleks kasulik edasi uurida. Lisades (vt lk 28–30) on Sölle kirjutatud usutunnistus (Schneekloth 2019), mis illustreerib tabavalt tema teoloogilisi seisukohti. Tõlkisin selle eesti keelde.

Ülevaade teema senisest uurimisest

Inglisekeelsed artiklid Sölle teoloogia kohta keskenduvad peamiselt tema feministlikule perspektiivile, kuigi ka tema müstitsismikäsitlust on juba uuritud. Rosemary Radford Ruetherit võib pidada kõige kuulsamaks Sölle feministliku vabastusteoloogia uurijaks. Sarah K. Pinnock on loonud Sölle teoloogiat käsitlevate essee kogumiku, „The Theology of Dorothee Soelle“ (2003), mis on kõige mahukam ja mitmekülgsem Söllet käsitlev teos. Peale Sölle surma kirjutati mitmeid tema elulugu ja -tööd tutvustavaid artikleid, millele toetusin ka selles uurimistöös. Minu teada on tema tekste avaldatud eesti keelde tõlgituna kahes kogumikus: „Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid“ (tõlk. Thomas-Andreas Põder. Tallinn: Ilmamaa 2013) ja „Sõna, mis teeb ajalugu. Das Wort, das Geschichte macht“ (koostanud Kalle Kasemaa. Tartu: Greif 1996).

Meetod

Uurimistöö meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs. Selle abil on võimalik tõlgendada ja selgitada autorite tekstide ja mõtete tähendust ning analüüsida, millised on autorite eesmärgid ja kavatsused (Kalmus, Masso ja Linno 2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab märgata autori tekstides mustreid ja varjatud tähendusi ning koondada need üheks tervikuks (Kalmus, Masso ja Linno 2015). Töö tekstiliste andmete hulka kuuluvad Dorothee Sölle teosed, mis käsitlevad tema elu ja teoloogilisi arusaamu, spetsiifilisemalt tema mõtteid poliitilise müstitsismi ja vabastusteoloogia teemadel. Nendeks on „Against the Wind: Memoir of a Radical Christian“ (1999), „The Silent Cry: Mysticism and Resistance“ (2001), „The Inward Road and the Way Back“ (1979) ja Sölle tekstide kogumik „Dorothee Soelle: Essential Writings, Selected with an Introduction by Dianne L. Oliver“ (2006). Teisese kirjandusena kasutasin artikleid, mis käsitlevad ja kritiseerivad tema teoloogilisi seisukohti, ning artikleid, mis tutvustavad Sölle isiklikku elu. Kasutan Sölle inglise keelde tõlgitud tekste.

Alustasin Sölle elu tutvustavate tekstide lugemisega, mis võimaldas paigutada tema kui mõtleja eelmise sajandi sotsiaalkultuurilisse konteksti ja leida teda isiklikult puudutavaid probleeme. Autori tausta uurimise abil sain mõista, millised on tema rõhuasetused ja üldised teoloogilised seisukohad. Valisin Sölle raamatutest välja peatükid, mis käsitlevad müstilist kogemust, poliitilist teoloogiat ja vabastusteoloogiat. Koondasin neist peatükkidest pärit mõtteid ning sidusin need tervikuks. Artiklite lugemise, mis käsitlevad Sölle teoloogilisi arusaamu, jätsin viimaseks, et vältida teiste inimeste kriitika ja arvamuste mõjutusi enne, kui olin ise algtekstidega tegelenud.

1. Sölle elu ja teoloogiline meetod

Dorothee Sölle elas aastatel 1929–2003. Teda tuntakse eelkõige kui saksa protestantlikku feministlikku vabastusteoloogi ja müstikut, kes on mõjutanud oluliselt möödunud sajandi teise poole teoloogilist mõtlemist. Ta õppis 1950. aastatel teoloogiat, filosoofiat ja kirjandust Kölni ja Freiburgi ülikoolides ning kirjutas doktoritöö, mis käsitles Bonaventura teoloogiat, Göttingeni ülikoolis (Driver 2004, 95). Religioon ja kirjandus, eriti luule, olid tema jaoks omavahel tihedalt seotud, ja tema loominguline keelekasutus andis talle võimaluse kirjeldada oma spiritualiteeti. Ta kirjutas teoloogilisi mõtisklusi, põimides ajaloolise ja kultuurilise konteksti, milles ta elas ja tegutses, isikliku eluga. Ta oli viljakas kirjanik, kelle stiil on isikupärane ja haavatav. Ta kirjutas üle 30 raamatu ja väljendas oma filosoofilis-teoloogilisi arutlusi nii essee, kõne kui luule vormis.

Sölle oli poliitiliselt ja akadeemiliselt aktiivne Saksamaal ja Ameerikas, kus ta töötas professorina Union Theological Seminary's New Yorkis aastatel 1975–1987, ning kus teda tunti ja austati tema uuenduslike teoloogiliste seisukohtade poolest (Soelle 2006, 13). Ta võeti New Yorkis soojalt vastu kristlastest aatekaaslaste ja kuulajaskonna poolt, kes olid poliitiliselt aktiivsed nagu temagi. Kõige enam loeti ja tunti Sölle loomingut akadeemilise lugejaskonna poolt Põhja-Ameerikas, ent Saksamaal arutleti tema kirjutiste üle pigem kiriku ringkondades. (Pinnock 2003, 3)

Et tema eesmärk oli mõista ja teha mõistetavaks kristliku teoloogia võimalusi ja sisu, olles seejuures üsna ükskõikne akadeemilise vormi ja reeglite suhtes, ei pakutud talle Saksamaal professori kohta, kuigi tal oli selleks pädevust (Soelle 2006, 15). Heakskiit akadeemiliselt seltskonnalt ei olnud tema jaoks oluline. Esmatähtis oli n-ö tavaliste inimeste, mitte pelgalt haritud teoloogide kõnetamine, ja selle kaudu teoloogiliste uuenduste ja arusaamade praktikas rakendumine. Avalikkuse eest varjatud huvi tema teoloogiliste mõtete vastu tunti ka saksa teoloogide seas. See ilmnes, kui Union Theological Seminary töötajatele, kes Saksamaa teoloogilise mõtte maastikku uurimas käisid, räägiti saladuskatte all, et kuigi Söllet ei peetud Saksamaa ülikoolides professorikoha vääriliseks, olid just tema tekstid need, mida enamik saksa teolooge luges (Driver 2004, 96).

Sölle raamatud on odavad, kirjutatud lihtsas keeles ja suunatud nii teoloogidele, religioonihuvilistele kui ka täiesti religioonikaugetele inimestele. Lisaks lihtsusele on Sölle keelekasutus ka poeetiline, mis on tema kaasaegsete teoloogiliste tekstide puhul haruldane, ent mõjub lugejale inspireerivalt. Ta pidas elu jooksul palju avalikke loenguid. Selles, tema kogemusele toetuvast stiilis ja tavalugejale arusaadavas keelekasutuses väljendub tema eesmärk teoloogilist mõtlemist ning aktivismi demokratiseerida ehk kõigile võrdselt võimalikuks, arusaadavaks ja kättesaadavaks teha. Tuleb märkida, et tema kaasaegsete teoloogide seas ei olnud see tavaline – teoloogilist kirjandust lugesid eelkõige haritlased ja vaimulikud. Tema teosed võivad kõnetada nii naisi kui mehi, rikkaid kui vaeseid, noori kui vanu, rõhujaid kui rõhutuid ja nii kõrge kui madala sotsiaalse staatusega inimesi. Vaadeldes Sölle teoloogiat, mis on poliitiliselt aktiveeriv, võib üsna kindlalt öelda, et tema teosed on tahtlikult vormilt lihtsakoelised ning sisult uuenduslikud ja mittediskrimineerivad.

Lisaks tema akadeemilisele karjäärile oli ta mõjukas sõjavastaste ja vabastusliikumiste toetaja. Ta pidas akadeemilist tegevust ja poliitilist aktivismi omavahel tihedalt põimunuteks, ning need panustasid tema teoloogia ja töö terviklikkusesse. Tema seotus kaasaegsete poliitiliste liikumistega ajendas teda nihutama oma töö määratlust poliitiliselt teoloogialt vabastusteoloogiale. (Soelle 2006, 13) Ladina-Ameerikas vormi võtnud vabastusteoloogia pühakirjakäsitus, mis lähtub majanduslikult ja poliitiliselt rõhutu perspektiivist, oli Sölle jaoks silmiavav. Teda inspireeris see, et vabastusteoloogiat ei ole võimalik teha ega luua ilma seda praktiseerimata – vabastusteoloogia lähtub vahetust kannatuse ja selle kaudu Jumala kogemisest, mis käivad käsikäes. (Sölle 1999, 98) Selle keskmes on arusaam, et inimesel ei ole võimalik istuda käed rüpes, kui teine kannatab, ning et Jumal on alati nendega, keda maailmas vastu ei võeta. Tõeline kristlik ligimesearmastus on Sölle jaoks radikaalne – see kannab endas riski kaotada oma mugav positsioon ja teiste inimeste austus, seistes täiesti võõra inimese õiguste eest. Vastupanu ebaõiglusele peab viima inimese mugavustsoonist välja ja sunnib teda käituma ennastohverdavalt. (Sölle 1999, 99)

Holokaustijärgse Saksamaa protestantlik teoloogia rõhutas teispoelse Jumala kõikvõimsust ja Tema tahte mõistetamatust, ent Sölle nägi selles olulist puudujääki ja ei saanud leppida arusaamaga sadistlikust ja kontrollivast Jumalast (Soelle 2006, 16). Sellest kontekstist tõukub Sölle Jumala ja inimese suhte radikaalne ümbermõtestamise missioon.

Sölle arusaam kristlikust elust ja evangeeliumi tähendusest erineb mitmel viisil tavapärasest, seades usuliste institutsioonide hoiakute ja dogmade alalhoiu tähtsuse tagaplaanile ning rõhutades selle asemel isikliku ja müstilise kogemuse transformeerivat jõudu. (Soelle 2006, 13-14)

Sölle teoloogia ei tegele käsitlusega Jumalast, kes lohutab inimest, pakkudes talle turvalisust, ning viib teda maisest kannatusest eemale, nii et maailm ja igapäevaelu muutuvad tühiseks nende ajutisuse tõttu. Tema teoloogilised arutlused keskenduvad inimese ja Jumala kohtumisele, mis toimub elumuutvate, vabastavate ja tähendustandvate kogemuste kaudu. Sellised kogemused seovad inimest ja Jumalat maailmaga tihedalt kokku (Soelle 2006, 17). Argielus Jumala kohalolu tunnetamine ja äratundmine, mis võib viia inimese müstilisse ühendusse kogu looduga, on Sölle teoloogia keskmes. Sölle teoloogiat on mõjutanud filosoof Martin Buberi mõte inimese ja Jumala suhtest kui Mina-Sina suhtest ning keskaegse müstiku Meister Eckharti kosmilist hierarhiat kõrvale seadev ja Jumalaga isiklikku suhet taotlev lähenemine. (Soelle 2006, 17–18)

Sölle nägi tõsist puudujääki kristluses, mis lubas juhtuda näiteks holokaustil ja Vietnami sõjal ja eraldas vagaduselu ja kristlikud praktikad ühiskonnas toimuvast ebaõiglusest. Kui paljude tema kaasaegsete kristlaste lahendus ühiskondlikule ebaõiglusele oli kristliku sümboolika avalikku sfääri toomine näiteks monumentide kujul, siis Sölle väitis, et kristlaseks olemine tähendab aktiivset vastupanu vägivaldsete institutsioonide tegevusele. Sölle tundis suuremat vajadust poliitiliselt aktiivse ja vägivalla vastu töötava kristliku elu järele, mis saab oma tõukejõu isiklikust ja kõigile kättesaadavast müstilisest kogemusest, selle asemel, et keskenduda väliste religioossete märkide rõhutamisele või näiteks avalike ühispalvuste korraldamisele. Ta kritiseeris Jumala pühakodadesse lukustamist, sest jumalakogemus ei piirdu tema meelest ainult kiriklike dogmadega. Ta kutsus inimesi üles Jumalat teenima, osutades vastupanu kapitalistlikule, konsumeristlikule ja tuumarelvatööstust toetavale ideoloogiale, sealhulgas ka kristlikule teoloogiale, mis õigustab vägivalda, ühiskondlikku marginaliseerimist ja rõhutute eiramist. (Soelle 2006, 13)

Miks inimeste arusaam Jumalast, kes mõjutab nende igapäevaelu ja kogemust vahetult ja müstilisel viisil ei ühti transtsendentse ja pelgalt minevikus antud käskude kaudu inimellu sekkuva Jumalaga, kellest jutlustatakse kirikus? Kas konsumeristlikus ehk mugavas

ja enda heaolu prioritseerivas maailmas on võimalik olla kaastundlik abivajajate suhtes, kui neid sellesama mugavuse tagamiseks ressursina kasutatakse? Milline on edukultuslikus ühiskonnas elava inimese vastutus kannatuse eest, mis maailmas aset leiab? Sölle eesmärk ei ole leida sellistele küsimustele kaunitkõlavaid teoreetilisi vastuseid, vaid kutsuda inimesi üles suhtuma ebaõiglusesse uuel ja transformeerival viisil, otsides vastuseid, mis toetuvad tunnetusele ja kogemusele. (Soelle 2006, 14) Tema südameasjaks oli ülemaailmse ebaõigluse vastu võitlemine, mitte ainult sellele kannatusele keskendumine, mis oli nähtav Euroopas ja tema kodumaal. (Pinnock 2003, 3)

Sölle kritiseerib arusaama religioonist kui isiklikust ja pelgalt privaatsfääri kuuluvast nähtusest, öeldes, et inimese identiteet ja isiksus saavad välja kujuneda ja saavutada küpsuse siis, kui üksikisik mõistab oma sõltuvust ühiskonnast ja kogukonnast, tema lahutamatu teistest inimestest, ning lõpuks ka seda, et sõltuvus teistest pole mitte kaotus, vaid õnnistus (Soelle 1974, 46). Sellest järeldub, et Sölle meelest peaksid kristlased hülgama individualistliku maailmakäsitluse selle minakesksuse ja üksikisiku teistest sõltumatuse tõttu, ning väärtustama kogukondlikkust, koostööd ja meie-kesksust. Jeesus lunastab kõigepealt Maarja Magdaleena ja seejärel selle kaudu ka ülejäänud jüngrid, ning Sölle tõlgendab seda lunastustöö kollektiivset iseloomu väljendavana (Manglaviti 1998, 300). Jeesus ei lunasta üksikisikut, kes on teistest eraldi ja lahutatud, vaid meid kõiki kui üht tervikut, kui kogu ühiskonda. Maarja Magdaleena roll on esindada oma kogukonda, kõiki, kes olid temaga seotud, ning tema päästmise kaudu saavad ka teised lunastusest osa (Manglaviti 1998, 300).

1.1 Kokkuvõtvad punktid Sölle teoloogilisest meetodist

- Tema mitteakadeemiline stiil ja lihtne keel on taotluslikud, selleks et tema tekste loeksid tavalised inimesed, kes saaksid tema mõtteid poliitiliselt ja igapäevaelus rakendada. Selline meetod teeb tema tekstid kättesaadavaks laiemale publikule ning kutsub inimest üles teoloogilistele probleemidele lahendusi otsima.

- Tema lähtekohaks on sakslasest naise kogemus globaliseerivas maailmas, mis ajendab teda uurima, kuidas inimene saab hoolida kellestki, kes kannatab tuhandete kilomeetrite kaugusel, kuidas ta saab olla päriselt kaastundlik ja teist inimest aidata.
- Ta usub, et religioon on kollektiivne nähtus ning taotleb sellise teoloogia loomist, mis aktiveerib inimesi ja paneb neid nägema, et üksikisiku teod mõjutavad alati kogukonda.

2. Müstitsism ja poliitiline müstitsism Sölle teoloogias

Protestantlik kirik õpetab, et Jumal armastab, kaitseb ja päästab meid. Sölle aga otsib müstitsismist vastust küsimusele, kuidas väljendada oma armastust ja usaldust Jumala vastu (Sölle 2001, 1–2). Müstilise käsitluse ja kogemuse abil saab inimesest Jumala ja ligimese armastaja, ning müstiline kogemus on Sölle meelest aktiveeriva ja transformeeriva väga.

2.1. Sölle käsitlus müstitsismist

Sölle meelest oli müstitsism religioonides kesksel kohal ja ta väitis, et ilma selleta variseb iga religioosne süsteem kokku. Müstitsism oli see, mis Söllet religioonis enim paelus, kirik ja akadeemiline teoloogia olid sellega võrreldes perifeersed. Sölle mõistis müstitsismi klassikalise definitsiooni kaudu: see on Jumala ligiolu tajumine vahetu kogemuse kaudu, sügav ja tunnetuslik teadmine siin- ja sealpoolse reaalsuse kohta, mis pole leitav raamatutest, religioosset õpetusest või usuliste institutsioonide autoriteetide jutlustest ega kirjeldatav sõnadega. Inimene võis omandada taolise teadlikkuse-tunnetuse Jumalast ka väljaspool usulisi asutusi (Soelle 2006, 34). Jumalat võib seega kohata tavapärastes olukordades, argipäevastel hetkedel ja nii üksi kui koos teistega.

Müstikud on läbi aegade proovinud kirjeldada, milline on inimese ja Jumala vaheline armastus ning kuidas see on seotud inimestevaheliste suhetega. Sölle tegeles uue teoloogilise keele loomisega, mille abil religioonist ja jumalasuhtest kõneleda (Soelle 2006, 52). Müstitsismi abil saaks tema hinnangul luua keele, mis ei oleks nii dogmaatiline, ratsionaalne ja meestekeskne (Sölle 2001, 2).

Sölle missioon oli müstilise kogemuse, mida ta soovis edasi anda oma isiklikku religioossust ja kogemusi jagades, demokratiseerimine ja avalikku sfääri toomine, mitte range süstemaatilise teoloogia loomine. See tähendas ühelt poolt näitamist (tekstide, ühispalvuste, kõnede ja jutluste kaudu), et müstiline kogemus on igähele võimalik – ta soovis jagada teadmist sellest, et Jumal saab ennast ilmutada kõigile. Tema ligiolu on tuntav

ka väljaspool kirikut, n-ö tavalistele inimestele, mitte pelgalt vaimulikele. Inimene ei pea olema usklik, et Jumalaga kohtuda.

Vaimsed harjutused ja Jumalaga ühenduse otsimine on olnud tasuta läbi aegade, toonitas Sölle, ja selleks, et saada osa religioossest elamusest, ei ole vaja eelteadmisi või kuuluda andekate, väljavalitud inimeste hulka. Inimesed paljudest ühiskondadest ja kultuuridest on kirjeldanud ja jaganud müstilisi kogemusi kuulumata kõrgklassi või heasse seisusesse ja omamata kogukonnas tähtsat positsiooni. (Sölle 1979, 72) Nii on ka tänapäeval ja Sölle kutsus inimesi üles avastama inimelu spirituaalset dimensiooni, osalema teoloogilistes vestlustes ja ühispalvustel ning jagama oma kogemusi ka siis, kui neid häbenetakse või nendest kõnelemine on ebatavaline.

Igaüks võib Sölle meelest saada müstikuks, sest ta uskus, et meis kõigis on teatav müstiline tundlikkus, müstiliste kogemuste vastuvõtmisvõime. Nii nagu paljud müstikud, uskus ka tema, et inimesel on võimalik näha elu täiesti teistsuguses valguses, tõepoolest elada ja uskuda uutmoodi, olles kogenud midagi sellist, mida võib kirjeldada näiteks Jumala rahu, vabanemise, kosmilise ühenduse, täieliku andekssaamise või kojujõudmisena. Taoliste kogemuste läbielamine on võimalik sisekaemuslike praktikate abil nagu palve või meditatsioon. Siiski uskus ta, et sellised elamused on võimalikud tänu Jumala armule. (Sölle 2001, 17–18)

Müstilist kogemust, taipamist või eluviisi pole mõtet otsida väljast, vaid iseenda seest, ja kõik inimesed võivad ennast sellele avada ja vastuvõtlikuks teha. See tähendab ka selliste veendumuste ja harjumuste hülgamist iseenda ja maailma kohta, millesse oleme alati ilma kahtlusteta uskunud ning loobumist selliste süsteemide toetamisest, mille ainuõigsuses me ei ole osanud kahelda. Teadlikkus iseenda piiratusest ja vigasusest annab inimesele võimaluse need seljatada ning kogeda seeläbi vaimset vabanemist (Sölle 2001, 28).

2.2. Miks on müstitsismi vaja?

Müstitsismi on vaja esiteks sellepärast, et see muudab inimest kaastundlikumaks, vastuvõtlikumaks ilule ja annab talle võimaluse kogeda midagi püha, tähendustandvat ja unustamatut. Sölle tunnistas, et on raske inimest veenda, et tugev ja elumuutev müstiline elamus on kõigile võimalik ja vajalik, ent olles ise seda kogenud, kirjeldas ta seda asendamatu ja tohutult olulise kogemusena. Ta väljendas seda kui „võimet näha, mis pani mind mõistma, et olen olnud pime“ või nagu vabanemist vanglast, kus ta ei teadnud ennast olevat (Sölle 2001, 29).

Kui Sölle oma kogemusi kirjeldas, püüdis ta seda teha liialdusteta ja lihtsalt, olles teadlik sellest, et vahel see võib kõlada naeruväärselt, labaselt või veidralt. Tema jaoks oli piisavalt oluline oma mõtteid jagada, et ta riskis enda hea nime kaotamise ja häbistamisega. Ta oli veendunud, et inimene, kes valib iseenda mugavuse ja turvalisuse asemel Jumalaga ühenduse, „joovastuse Jumalast“, on rikkam ja elab täisväärtuslikumalt (Sölle 2001, 28). Samas ei soovinud Sölle religioosse elu elamist või müstilise kogemuse taotlemist kellelegi peale suruda, vaid proovis oma kogemuse põhjal jagada, mis võib olla inimeste jaoks võimalik, kui nende suhtumine on avatud ja nad usuvad müstilise kogemuse universaalsusesse.

Teiseks on müstitsismi vaja seetõttu, et see kasvatab inimeses sisemist rahu ja tänulikkust, aga ka vastutustunnet teiste inimeste elude eest. Kogemus, mis paneb inimest uskuma, et tema ja ligimene ning Jumal on üksteisest lahutamatud, kuigi me seda tavaliselt ei tunneta, ajendab teda sellist ühendust uuesti otsima. Kui inimene tunneb, et ta on ühendatud müstilisel viisil kõige elava ja Jumalaga, võib tema suhtumine teistesse inimestesse muutuda kogu eluks (Soelle 2006, 70). See reaalsus, milles kõik inimesed on ühendatud, milles nad on kogu looduga üks, tundub sageli reaalsem kui see, milles me igapäevaselt orienteerume. Sölle sõnul oli vastupanuliikumine, mis kritiseerib ülemaailmset looduslike ressursside üle-ekspluateerimist ja Maa reostamist, ning millest on tänaseks välja kasvanud kliimakriisi vastu võitlevad organisatsioonid, oma tõukejõu saanud müstilisest taipamisest, et inimene ja kogu loodu moodustavad terviku, ning seetõttu hävitades loodust

hävitage me ka iseennast (Soelle 2006, 70). See on üks näide sellest, kuidas müstiline taipamine võib viia poliitilise aktivismi ja sotsiaalsete reformideni.

2.3. Sölle käsitus poliitilisest müstitsismist

Poliitilise müstitsismi keskne eesmärk on inimese aktiviseerimine. „Minu jaoks on müstitsism ja transformatsioon lahutamatult läbipõimunud,“ märkis Sölle kirjeldades müstilise kogemuse inimest ja elumuutvat väge, ja väitis, et müstitsism sillutab tee poliitilise aktivismini (Soelle 2006, 62). Ta tõi välja, et paljud nähtused on oma alguse saanud müstilisest kaemusest või on müstitsismiga seotud, kuigi me ei pruugi olla sellest teadlikud. Nii lähtusid näiteks harjumuspäraste uskumuste kõrvaleheitmine, keeldumine minemast järelemõtlemata kaasa *status quo*’ga ning rahulolematust süstemaatilise ebavõrdsusega Sölle meelest müstilisest taipamisest (Soelle 2006, 72).

Mulle näib, et inimeses on loomulik taotlus harmoonilise ja ilusa suhte järele ligimeste, Jumala ja looduga, ning kõik, mis seda takistab, on häiriv. Siiski on seda ärritavust võimalik ignoreerida ja vaigistada, nagu oli Sölle meelest juhtunud Lääne konsumeristlikus ja egokeskses ühiskonnas. Inimene on küll elus, aga vaimses mõttes surnud, kui tema ainus eesmärk on hankida piisavalt ressursse, et tarbida kõike, mida on vaja oma mugavuse tagamiseks. Sölle sõnul on inimene surnud, kui ta püüab elada ükspäinis leivast (Sölle 1979, 3). Suhted teiste inimestega, mis on otseselt seotud inimese ja Jumala vahelise suhtega, muutuvad pelgalt ostu-müügi tehinguteks (Sölle 1979, 8). See teeb meist masinlikud ja ühedimensioonilised olendid (Sölle 1979, 8, 36).

Selline eluviis võib panna inimese tundma, et ta ei pea oma eksistentsi ajalise piiratuse peale pikemalt järele mõtlema, sest see annab talle näilise rahulolu, vaigistab tema hirmu surma ees ja kustutab janu tähenduse järele, ent see on Sölle meelest petlik (Sölle 1979, 6–8). Müstiline Jumala ligiolu kogemus paneb aga inimese tundma, et tavapärane, argine elu ja kogemus ei ole täielik, et see pole veel kõik (Sölle 1979, 50). Nagu Paulus on öelnud: „Praegu me näeme aimamisi nagu peeglist, siis aga palgest palgesse“ (1Kr 13:12). Ja mis kõige tähtsam, see kogemus tekitab inimeses tunde, et ta ei saa enam endistviisi edasi minna,

midagi peab muutuma. Need muutused, mida on vaja ellu viia, on juba siin maailmas teostatavad.

Inimese igapäevaelu saab religioosse elu ja müstilise kogemuse kaudu kardinaalselt muutuda. See hõlmab nii võimalust kui ka vastutust. Võimalust elada teiste inimeste, harmoonilise kogukonna loomise ja tähendusrikka elu jaoks, mitte keskenduda ainult enda saavutustele, edukusele ja võimalikult palju tarbimisele. Teiselt poolt aga vastutust, sest teiste inimeste heaolu ja nende õiguste eest seismine on meie kõigi ülesanne ning nõuab sageli, et me käituksime ennastohverdavalt.

Ego asemele ligimese ja Jumala asetamine nõuab, et inimene pühenduks kaastundlike harjumuste (nagu palve ja meditatsioon) kultiveerimisele (Sölle 1979, 71), ning oleks tähelepanelik kaasinimeste, eriti sotsiaalselt marginaliseeritute suhtes, ja tegeleks pidevalt iseenda vigade parandamisega. Jumala armu abiga, väidab Sölle, võib see alata müstilisest kogemusest, mis avab inimese silmad reaalsusele, kus ta armastab oma ligimest ja ta ei ole apaatne oluliste probleemide suhtes nagu ebaõiglus (Sölle 1979, 11). Religioosne elu ja müstitsism võimaldavad inimesel astuda radikaalseid ja siiraid samme „tõelise elu“ poole (Sölle 1979, 10–11).

3. Poliitilise müstitsismi seos ühiskondliku vastupanuga

Vastupanu eesmärk on tuua välja süsteemide kitsaskohad ning ühiskonda muuta ja parandada. See on vajalik, et töötada vastu süsteemide kehtimisele, mida peetakse normatiivseteks, ent on kas latentselt või avalikult teatavaid inimgrupe marginaliseerivad, rõhuvad või kellegi kannatust eiravad. Taolist vastupanu *status quo*'le on vaja selleks, et inimesed hindaksid ühiskonna olukorda, inimeste võimalust elada täisväärtuslikult ja õiglust ühiskonnas kriitiliselt, märkaksid, kui süsteemid on vigased, kui abituid inimesi ei võeta kuulda. Ühiskondlik vastupanu tähendab ideaalse süsteemi taotlemist, milles valitseks harmoonia.

Sõlle soovib luua teoloogiat, mis ärgitab inimest osalema avalikus elus, võitlema ebavõrdsust alal hoidvate võimustruktuuride vastu, märkama abivajajaid, kes on kogukonnast välja heidetud ükskõik millisel põhjusel. Inimese ülesanne on kõigepealt keskenduda iseenda vaimse avastamisele, müstilise ühenduse otsimisse ligimese ja Jumalaga, mis võimaldab tal märgata ja ümber mõtestada nii iseenda kui ühiskonna iganenud, arengut takistavaid ja ebaõiglust alahoidvaid uskumusi. Kui talle saab Jumala armu abil osaks kogemus, mis tema mõttemaailma ja veendumusi muudab või kahtluse alla seab, hakkavad teised muutused toimuma justkui iseenesest.

Sõlle meelest on hädavajalik, et inimesed hülgaksid ettekujutuse Jeesusest kui jumalikust sangarist, sest kui vaadelda Jeesuse kannatust kui ühekordset sündmust, millega kogu kannatus maailmast kaotati, pisendatakse sellega inimeste reaalne kogemus ebaõiglusest ja rõhumisest. Lisaks inimeste kogetud kannatuse tõsiseltvõetavuse pisendamisele ja marginaliseerimisele, rõõvib selline teoloogia, milles rõhutatakse liialt Jeesuse jumalikkust ja transtsendentsust, inimeselt võimaluse Jeesuse kannatuse ja ristilöömisega ühenduda ja selle kaudu enda kogetud kannatust vaadelda ja tõlgendada. Jeesuse pjeestaalile asetamine loob mõtteviisi, mis takistab inimest leidmast Jumalat rõhututes ja vaestes inimestes ja kogedes Tema kohalolu olles osaduses nendega, kellel puuduvad õigused. (Wood 2008, 195) Jeesus seostub pigem kõrgel taevas oleva kõikvõimsa Jumalaga.

Poliitiline müstitsism viib rahumeelse vägivallatu vastupanuni. Osalemiseks ei ole vaja muud, kui osalust Kristuse missioonis ja kannatuses ning Jumala vahetu kogemine ei küsi vanust, sugu, klassi ega hariduse taset. See on kõigile ühtmoodi võimalik, aga Sölle astub veel sammu kaugemale, öeldes, et müstiline kogemus ja aktivism, millele see inimest ärgitab, on tänapäeval ka kõigi meie kohustus. Kui inimene usub, et ta on loodud Jumala näo järgi, siis peaks see andma talle võimaluse käituda nii nagu Jumal. Tegutseda Tema eeskujul, käia Tema jälgedes. (Soelle 2006, 42)

Müstiline kogemus, kogemus Jumala ja inimese ühisest kannatamisest kujundab inimese ja Jumala vahelise suhte täielikult ümber – valitseja ja alluva suhtest saab suhe kahe kaaslase, kahe armastaja, kahe sõbra vahel. Inimesest saab selles suhtes aktiivne osapool, mis on Sölle silmis oluline ja kauaoodatud viis, kuidas inimese-Jumala suhet kirjeldada ja arendada. Inimene saab lõpuks ometi kõneleda Jumalale, mitte ainult Jumalaga (Soelle 2006, 80). Teoloogia, mille abil Sölle taolist suhet kirjeldab, muudab inimese arusaama ligimesest ja maailmast, ja kujundab ümber ka Piibli lugemisviisi.

Andrea Bieler on oma essees Sölle teoloogia kohta öelnud, et palvetamine on üks Sölle väljapakutud meetoditest, mille abil teostada rahumeelset sotsiaalset vastupanu. Sölle müstilise dimensiooniga rikastatud palvekäsitus on kirjeldatav vestlusena inimese ja Jumala vahel, milles Jumal annab inimesele võimaluse vaadelda maailma enda perspektiivist. (Pinnock 2003, 63) See tähendab, et inimene suhtleb elava Jumalaga, kogedes tema lähedalolu ja juhatust, ning lakkab olemast täielikult ise- ja eraldiseisev olend (Pinnock 2003, 63). Palvetamine avab inimese silmad teda ümbritsevale kannatusele (Pinnock 2003, 60). Palvel on seega inimest ebaõiglusest teadlikuks tegev ja teda aktiveeriv toime, ja Sölle väidab, et tõelisel, siiral palvel on eetiline mõõde, sest Jumal juhatab inimest käituma teiste kannatuse suhtes tähelepanelikult (Pinnock 2003, 60).

Palves esitatakse tulevikuvision – selleks, et lahendada probleem olevikus, palutakse, kas koos või üksinda, abi ning loodetakse olukorra muutumisele. Lahendus ei pruugi olla alguses selge, piisab ka vaid hägusest eesmärgist, näiteks kaotada nälg mingist piirkonnast, leida ravi haigustele, vabastada rõhutuid. Loodetud tulemus, lahendus probleemile selgub sageli pikaajalise palvetamise käigus ja palvetajad saavad sel teekonnal käies aru, mida nemad saavad selle heaks teha, et soovitud eesmärk saavutada. See on

aktiivne töötamine rahu, õigluse ja väärika inimelu saavutamise nimel, millel on oluline mõju nii palvetajale kui neile, kelle eest palutakse.

Sölle leiab, et selleks, et lõppeks võimupositsioonide kuritarvitamine nii kirikutes kui ühiskonnas laiemalt, on vaja võimu mõiste ümber defineerida. Inimese isekust teeniva ja hävitava sotsiaalse võimu kõrval eksisteerib ka teistsugune, positiivse mõjuga võim, mida iseloomustab selle loomulik kalduvus kasvada jagunedes – selline võim toob ja liidab inimesi kokku, ühendab neid selle kaudu, et see on jagatav ja kandub üle paljudele. Hea, eluandev võim on inklusiivne ja ühendav. Kui võimu jagatakse üksikindiviidilt tervele kogukonnale, muutub see armastuseks, ja ainult nii on võimalik teha koostööd (Soelle 2006, 52). Vastasel juhul on tegu domineerimise, rõhumise ja võimu kuritarvitamisega (samas). Kristuse ülestõusmine on parim näide võimu jagamisest ja seeläbi selle suurenemisest (Soelle 2006, 42).

Sölle väidab, et käsitus kõikvõimsast Jumalast – mille üle Auschwitz-i järgsel Saksamaal arutletakse – on aegunud, patriarhaalne, rangelt transtsendentne, eetiliselt puudulik ja teoloogiliselt võimatu, ning tuleks seetõttu kõrvale heita. Jumalast peab saama isik, kes käib inimese kõrval, kannatab koos temaga, sekkub tema ellu pidevalt. Kui tema kaasaegsed teoloogid hoiavad Jumala kõikvõimsuse dogmast kramplikult kinni, siis Sölle ütleb, et taoline mõtlemine on hereetiline ja viib ainult arusaamatuseni. Sölle võrdsustab Jumalale omnipotentsuse atribuudi omistamist tühise vagatsemisega, sest seda käsitlust ei ole tema meelest võimalik edasi arendada ega praktikas rakendada (Soelle 2006, 77). See loob arusaama inimesest, kelle elul ja kannatusel puudub temast endast suurem mõte ja kes saab ainult abitult pealt vaadata, kuidas hierarhiline, eksklusiivselt meestekeskne ja ebanüüstiline mõtteviis vohab ja ühiskonna sotsiaalseid struktuure hegemooniliselt kujundab (Soelle 2006, 73).

Kui Jumal on kõikvõimas, siis juhtus Auschwitz-i ja kõik muu teise maailmasõjaga seotud kannatus Tema mõistmatul tahtel, mille täideviimine maailmas on inimese põhiliseks ülesandeks. Sölle heidab sellise mõtlemise kõrvale ja asendab selle arusaamaga Jumalast, kes mitte ei tekita kannatust, et inimest proovile panna, vaid on maailmas kohal kannatuse kaudu ja osaleb selles koos inimesega (Soelle 2006, 41). Selle arusaama keskmes on Kristuse rist kui ühise kannatuse sümbol (samas). Keeldudes minemast kaasa oma kaasaegsete teoloogide

mõtteviisiga, mis õigustab kannatust tekitava Jumala tegevust sellega, et see sama Jumal päästab inimese hiljem kannatusest, võtab Sölle oma mõtted kokku ühe tabava lausega: „Jumal ei ole taevas – Ta ripub ristil“ (Soelle 2006, 98).

Sölle usub, et pattu on vaja mõista konkreetselt ja ajalooliselt, mitte abstraktsete metafüüsiliste kategooriate kaudu, selleks, et teoloogiast ei saaks mitterelevantne ja perifeerne distsipliin, millel puudub seos sotsiaaloigustlike küsimustega. Vastasel juhul väljendub inimese patustus ühiskondliku apaatsuse ja neutraalse hoiakuna kannatuse suhtes. (Wood 2008, 194) Selles väljendub Sölle enda kogemus sellest, mida ta tajus Saksamaa sõjaaegsel ja -järgsel teoloogilis-poliitilisel maastikul – vägivald sai vohada, sest inimesed, kes olid selle vastu, võtsid neutraalse, passiivse või ükskõikse hoiaku.

3.1. Kannatus, müstitsism ja vastupanu

Sölle meelest on kogemus kannatusest midagi sügavalt transformeerivat, kui osata sellesse õigesti suhtuda. Ta pettub teoloogides, kes pisendavad kogemust kannatusest ja pühivad selle vaiba alla, sest Sölle näeb just selles ühenduslülil inimese ja Kristuse vahel. Ta kritiseerib seda, kui kannatust käsitletakse kui mööduvat ja tühist, ent paratamatut sotsiaalset nähtust, mis tuleb ära taluda, ära kannatada (Soelle 2006, 112). Loomaks teoloogia, milles inimesel on aktiivne roll, on Sölle meelest tarvis saavutada müstiline ühendus Kristuse kannatusega (samas). On vaja mõista, et Jeesus võitles täiesti kaitsetult – temal ega ta järgijatel ei olnud relvi. Kristuse võim on tema alandlikus armastuses, mis on ainsana surmastki tugevam. Jeesuse vastupanuliikumine, nagu Sölle seda mõistab, seab kõik kristlased haavatavasse, vabatahtlikult koos Jeesusega kannataja positsiooni (Soelle 2006, 48). Ent see ei ole väeti või tühine positsioon, sest haavatavus muudab selle provokatiivseks ja rõhutuid omavahel ühendavaks ning võib panna võimupositsioonil asetsejat enda sisse vaatama, meelt parandama ja muutuma (Soelle 2006, 125).

Selleks, et mõista Kristuse ristisurma ja selle relevantsust inimese jaoks igal ajal, on vältimatu tema piinamise, naeruvääristamise ja hukkamise vaatlemine tänapäeval aset leidva õigluse nimel kannatamise valguses (Soelle 2006, 121–122). Kogemus Jumalaga ühenduses

olemisest on saavutatav siis, kui inimene mõistab, et ebaõigluse vastu võitlemine rahumeelsel ja ennastohverdaval viisil on müstiline. See paneb inimest nägema, et ta on alati seotud teiste inimestega – kogukonnaga, ühiskonnaga, maailmaga – nendega koos Kristuse armastuses, Tema kannatuses osaledes. „Jumal kannatab seal, kus inimenegi,“ väidab Sölle, osutades Jumala ja inimese vahelise koostöö vajadusele. Tema müstilise teoloogia käsitluses ei ole Jumala loomistöö veel lõpule viidud, inimesel on selleski aktiivne roll. Jumal ja inimene peavad koos kannatama selleks, et luua uus ja õiglane Jumala riik. (Soelle 2006, 95)

Üksikisiku võime kutsuda esile muutusi ühiskonnas teiste ja Jumalaga koostööd tehes on Sölle poliitilise müstitsismi tuumas, ja ta väidab, et süstemaatilisel teiste üle valitsemisel ei ole selles kohta (Soelle 2006, 49). Käsitledes Johannese ilmutuse 21. peatüki 5. salmi („Vaata, ma teen kõik uueks!“) jõuab Sölle järeldusele, et Jumala plaani teostumine ei tähenda uue võimustruktuuri loomist, milles valitsejateks saavad need, keda enne rõhuti, vaid hierarhiliste võimustruktuuride, milles ühed domineerivad teisi, üleüldist kaotamist (Soelle 2006, 113). Kristlik arusaam kannatuse transformeerivast väest on olemuslikult seotud müstitsismi ja vastupanuga, mis käivad Sölle meelest käsikäes – just selle abil on võimalik iganenud ja rõhuvad teoloogilised käsitlused ümber mõtestada, loomaks keskkonna, milles saab toimuda radikaalne muutus sotsiaalõiguslike probleemide mõistmises.

Kui inimene suhtub kannatusse, mida ta peab paratamatult elu jooksul kogema, avatuse ja vastuvõtlikkusega, muudab see teda tugevamaks, sest tema võime kannatust vastu võtta suureneb (Soelle 2006, 113–114). Sölle pakub välja meetodi, milleks on kannatusest kõnelemine teisi tegusõnu kasutades. Juhul kui me mõtleme kannatusest kui millestki, mida on vaja taluda, tolereerida, mis on vaja ära kannatada, puudub sellel kogemusel inimest vaimselt transformeeriv vägi (samas). Kui me proovime elus paratamatult vastutulevat kannatust vältida ja tõrjuda, oleme harjunud valu, kurbust, ängi ja häbi hambad ristis välja kannatama, ei ole meil kuidagi võimalik mõista seda kogemust millegi tähenduslikuna.

Kristlik teoloogia võiks kõneleda kannatuse aktsepteerimisest ja vastuvõtmisest, ja Sölle meelest kuulub müstilise teoloogia ja eluviisi juurde „oma hinge avamine“ kannatusele (Soelle 2006, 114). Kristlane on Sölle meelest see, kes kannatab õigluse nimel selleks, et nende inimeste valu ja kannatus, kes kannatavad nii, et keegi ei tea sellest, oleks mõte ja

väärtus, ta usub, et viimased ehk rõhutatud ja marginaalides kannatavad sõltuvad otseselt neist, kes proovivad hävitada ebaõiglust alalhoidvaid sotsiaalseid süsteeme (Soelle 2006, 99–100).

3.2. Müstitsismi politiseerimise kriitika

Katerina Majerová on kritiseerinud Sölle poliitilist müstitsismi, toetudes Peter Zimmerlingi teosele „Evangelerische Mystik“ (2015), peamiselt väitega, et kui müstitsismi politiseerida, siis see paratamatult ka sekulariseerub (Majerová 2019, 146). See võib tähendada näiteks, et kui inimene kõneleb müstilisest kogemusest argielu kontekstis (kasutades lihtsat, tavapärase keelt), siis ei saa enam tegemist olla tõeliselt müstilise kogemusega, mis on oma olemuselt sõnadega väljendamat. Majerová väidab, et Sölle müstitsism keskendub liialt välismaailmale, mitte ei käsitle inimese sisemisi protsesse (Majerová 2019, 144). Et Sölle teoloogia on rõhutatult immanentne, on loomulik, et tema müstitsismikäsitlus keskendub inimlikele kogemustele rõhumisest ja kannatusest. Majerová toob välja, et sellise teoloogia puhul võib ka käsitlus Jumalast muutuda liialt Tema inimlikkust rõhutavaks, mis eirab Jumala armu kui kõike head võimaldava väe toimimist inimeludes (Majerová 2019, 146). Teisisõnu: kui inimese vastutus maise kannatuse ja teiste inimeste eest on liiga suur, võib ununeda, et Jumal on tegelikult see, kes tõeliselt aitab, lunastab, armu heidab.

Kriitiga osutab sellele, et Sölle asetab liiga suure vastutuse inimesele ja ignoreerib seda, et inimene saab olla sotsiaalselt aktiivne ainult tänu Jumala armule. Samas on ta kõnelenud ligimese kannatuse kaudu Jumalaga ühenduses olemisest, mis on tema müstilise teoloogia keskmes. (Pinnock 2003, 63) Sölle suurim soov on, et Jumal tegutseks tema kaudu maailmas selleks, et oma loomistööd jätkata. Ta igatseb selle järele, et Jumal „võtaks tema südame, silmad ja kõrvad ning räägiks ja kuulaks nende kaudu“. (Pinnock 2003, 63) Tundub, et kuigi Majerová (toetudes Zimmerlingile) eristab Sölle teoloogias Jumala armu vastuvõtmise ja inimese toimimise maailmas, siis Sölle kui müstiku jaoks on need lahutamatult läbipõimunud.

4. Järeldused

Kuigi Sölle ei ütle seda otse, on inimesel võimalik müstilise kogemusega alanud teekonnal muutuda, areneda, ümber mõelda ja isegi eksida. Viis, kuidas inimene oma elus poliitilist müstitsismi ühiskondliku vastupanu jaoks rakendab, on unikaalne ning kujuneb ajapikku. Seda võib võrrelda inimese-Jumalasuhte või inimestevaheliste suhetega, mis ajaga muutuvad ja läbivad erinevaid etappe. See teekond, mis võib küll alata ühest elumuutvast sündmusest, võib kesta kogu elu. Järelikult on inimesel võimalik areneda ja teekonnal käies enda jaoks ise tõlgendada, milline võib näha välja poliitiline müstitsism ja ühiskondlik vastupanu tema elus. Inimese suhe Jumalaga ja teiste inimestega kujuneb vastavalt tema enda kogemusele ja selle tõlgendusele, teisisõnu see on omanäoline, ent inimesi ühendav.

See tähendab ka, et poliitiline müstitsism on oma olemuselt muutuv vastavalt sellele, millistele sotsiaalsetele probleemidele on parasjagu ühiskonnas vaja tähelepanu pöörata. Sölle poliitilise müstitsismi kontseptsioon on kooskõlastatav protestantliku printsiibiga, mis annab inimesele võimaluse ise pühakirja tõlgendada ja väljendada-kujundada oma usku ning keelekasutust kõneldes usu teemadel. Et Sölle teoloogia on immanentne, on tema meelest müstilise teekonna eesmärk lõpuks saavutada maailmas õiglane sotsiaalne kord, milles inimesed arendavad oma müstilist tunnetust ja saavad seeläbi elada harmoonilist kogukonnaelu, milles valitseb rahu. Samas ei pruugi teekonna lõpp-punktiks olla täiuslik kord või maapealne paradiis, vaid pigem hierarhiliste sotsiaalsete valitsusstruktuurideta rahu ja õigluse olukord. Vastupanu kui printsiip toimib selles pideva kitsaskohtade tuvastaja ja parandajana.

Sölle mitte ei paku vastuseid, vaid loob ruumi küsimuste esitamiseks – ta ei loo süsteemi, vaid osutab religiooni müsteeriumile ja müstitsismi sügavuse lõpmatutele võimalustele. Hoolimata sellest, et tema tekstide kirjutamisest on möödas juba mitukümmend aastat, on nii tema tekstides kasutatud näited, tõlgendused kui teoloogilised väited säilitanud aktuaalsuse. Sölle tekstide keeleline lihtsus, aga ka mõtteviisi liberaalsus osutavad iseenesest vastupanu tavalisele kiriklikule keelekasutusele, mis jääb religioonikaugelt inimesele sageli arusaamatuks, ja hierarhilisele struktuurile, millega hoitakse alal konservatiivseid väärtusi.

Tema tekste on meeldiv lugeda ka seetõttu, et ta toetub näidetele oma elust või kirjandusest, mis on paljudele tuttav. Sõlle tekstid aitaksid heita kõrvale usukaugete inimeste eelarvamusi luteri kiriku kohta, sest neis väljendub kiriku ja teoloogia sisemine kirevus. Kristlus võib kõnetada paljusid, ja evangeeliumide lugusid saab vaadelda mitmel erineval viisil – Sõlle perspektiiv ja tõlgendus on müstiline, kaasav ja inimlik. Eesti noored näivad olevat kursis poliitiliste sündmuste ja liikumistega, seega mõte poliitilisest vastupanust ei ole neile ilmselt võõras või vastumeelne. Sõlle teoloogia saaks lisada sellele veel ka religioosse dimensiooni.

Eesti inimesed tihti varjavad oma religioossust või häbenevad seda. See on tabu teema. Sõlle näitab, kuidas kõneleda religioosset keelt kasutades inimlikest ja olulistest, aga samas argipäevastest kogemustest, mis on inimese jaoks relevantssed. Samas märgib ta, et see pole tema jaoks ka mugav, ka tema kardab sellega jätta endast naeruväärse mulje (Sõlle 1979, 29) Tema teoste tõlkimine eesti keelde võiks aidata latentselt religioosel eestlasel väljuda oma mullist ja jagada oma kogemust ning seeläbi teistega ühenduda. Selles on midagi transformeerivat ja aktiveerivat. Eesti noored ei seosta kristlust ja vabadust, kirikut ja vastupanu, müstitsismi ja sotsiaalset reformi, aga Sõlle teeb seda väga kõnekalt. Minu hinnangul võiks Sõlle teoloogia aidata kaasa eesti luteri kiriku eesmärgile kasvatada oma kogudust, sest tema tekstid võivad kõnetada religioonikauget või agnostikust lugejat. Samuti võivad tema tekstid usklike inspireerida mõtlema uue keele abil ning tuttavaid kontseptsioone usust ümber mõtestama, mis võib inimese usku kasvatada-tugevdada.

See uurimistöö võiks olla aluseks järgnevatele, milles käsitletakse näiteks Sõllet kui feministlikku teoloogi või vaadeldakse, kuidas tema poliitilist müstitsismi võiks eesti kirikus ja ühiskonnas praktiseerida ja viljeleda. See aitaks otseselt edendada ka Sõlle müstitsismi demokratiseerimise projekti, sest lisaks sellele, et ta kirjeldab, kuidas selline kogemus võib kõigi jaoks võimalik olla, pakub ta välja ka meetodi, mille elementideks on palve ja teistsuguse hoiaku kujundamine kannatuse suhtes. Kindlasti võiks Sõlle tekste tõlkida eesti keelde.

Kokkuvõte

Tavaliselt nähakse müstitsismi millenagi, mis lahutab inimese kogukonnast, viib ta sotsiaalsesse eraldatusse selleks, et pühenduda ainult Jumalale, Sölle jaoks on aga müstitsism ja kogukondlik poliitiline aktiivsus üksteisest lahutamatud. Sölle immanentne vabastusteoloogia väidab, et kristlik vagadus näiteks kirikuelu ja aktiivse heategevuse näol on ühildatav inimese vaimsete otsingute ja personaalsete müstiliste kogemustega, mille keskmes on inimese ja Jumala vahelise sõprussuhte loomine. Tema meelest ajendab isiklik suhe elava Jumalaga, mille elustajaks ja võimaldajaks on palve, inimest otsima ühendust ligimesega ning aitama neid, kes on ühiskonnas marginaliseeritud ja rõhutud ning märkama kannatajaid, kes olid enne nähtamatud. Sölle kutsub valimatult kõiki inimesi aktiivsele vastupanule müstilise elamisviisi abil, mille eesmärk on Jumala loomistöös osalemine ja seeläbi Tema tahtmise täitmine. Rõhutute aitamist, valmisolekut kannatada õigluse eest ja Jeesus Kristuse eeskujul oma risti kandmist võib vaadelda kui kõneldamatu väljendamist, mida müstikud läbi aegade on püüdnud teha – Jumala armastus ei saa avalikuks tekstide ja teoloogia kaudu, vaid inimeste tegude kaudu, mis seda väljendavad.

Kasutatud allikad

- Driver, Tom F. 2004. „In Memoriam. A Word from Union Theological Seminary in New York“, *Zum Gedenken an Dorothee Sölle (In Memory of Dorothee Sölle)*, toimetanud Wolfgang Grünberg ja Wolfram Weiße, 95–100. Hamburg: Hamburg University Press.
- Kalmus, Veronika; Anu Masso ja Merle Linno. 2015. „Kvalitatiivne sisuanalüüs“, *Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas*, toimetanud Mai Beilmann. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>. Vaadatud 29. aprillil 2026.
- Majerová, Kateřina. 2019. „The issue of politicisation of mysticism in the theology of Dorothee Sölle“. *Theologica* 9 (2): 137–148.
- Manglaviti, Leo M. 1998. „Suffering and Liberation in Dorothee Sölle’s Political Theology“. *Budhi* 2 (2): 299–306.
- Piibel. Vana ja Uus Testament. 1997. Tallinn: Eesti Piibliselts.
- Pinnock, Sarah K. 2003. *The theology of Dorothee Soelle*. Harrisburg: Trinity Press International.
- Schnekloth, Clint. 2019. „Dorothee Soelle’s Radical Political Evensong Credo“. 16. oktoober 2019. <https://www.patheos.com/blogs/clintschnekloth/2019/10/dorothee-soelles-credo/>. Vaadatud 25. märtsil 2026.
- Sölle, Dorothee. 1979. *The Inward Road and the Way Back*. London: Fortress Press.

Sölle, Dorothee. 1999. *Against the Wind: Memoir of a Radical Christian*. Minneapolis: Fortress Press.

Sölle, Dorothee. 2001. *The Silent Cry: Mysticism and Resistance*. Minneapolis: Fortress Press.

Soelle, Dorothee. 2006. *Dorothee Soelle: Essential Writings, Selected with an Introduction by Dianne L. Oliver*. Maryknoll: Orbis books.

Wood, Darren Cushman. 2008. „Suffering with the Crucified Christ: The Functions of the Cross in the Works of John Wesley and Dorothee Soelle“. *Wesleyan Theological journal* 43: (1) 184–202.

Political Mysticism as a Form of Resistance in Dorothee Sölle's Theology

Summary

The aim of this thesis is to find how mysticism, political mysticism and social resistance are connected in Dorothee Sölle's theology and to introduce her work to Estonian readers using qualitative analysis. The main research questions are: Why does Sölle focus on mysticism in her theology? What makes Sölle stand out as a theologian? How are political mysticism and social resistance connected? Are Sölle's theological views still relevant today? Are they relevant in Estonia? How can a mystical experience change a person's stances on social justice issues? This thesis consists of three chapters: the first chapter outlines her life and theological positions, the second chapter focuses on mysticism and her concept of political mysticism, and the third chapter looks at how political mysticism is connected to resistance in Sölle's theology and describes her views on suffering. The third chapter includes critique of her concept of political mysticism. The thesis also includes my Estonian translation of her credo, which outlines her theological stances in a poetic manner.

This thesis shows that Sölle sees political mysticism as inducing compassion for those who are suffering and can activate a person's drive to take part in politics and help to resist systems of oppression. Sölle knowingly abandons academic and elitist use of language, preferring rhetorical simplicity, focusing on personal experience as to reach a wider audience consisting of people from all walks of life and levels of education. In other words, her mission is the democratisation of mysticism, aiming to make all people aware of their inner mystical sensitivity. Becoming aware of this sensitivity in oneself lays the foundation for a person's journey towards transforming personal mystical experiences into actions to bring about social justice through partaking in movements of resistance. Sölle's mystical theology is relevant in Estonia today, because it has the potential of changing people's views of theology as a peripheral discipline that has nothing to do with the well-being of both the individual and the society.

Lisad

Usutunnistus. Dorothee Sölle

Mina usun Jumalasse

kes ei loonud maailma valmis kujul

kui asja, mis peaks jääma igavesti selliseks, nagu on

kes ei valitse igaveste seaduste järgi

millel on muutumatu kehtivus

või loomulike kordade järgi

vaeste ja rikaste

asjatundjate ja ignorantsete,

valitsevate ja alluvate Jumalasse.

Mina usun Jumalasse

kes ootab elavate vastuargumenti

ja kõigi olude muutmist

meie tööga

meie poliitikaga.

Mina usun Jeesusesse Kristusesse

kellel oli õigus, kui Ta

„indiviidina, kes ei suuda midagi teha“

täpselt nagu meie

töötas selle nimel, et muuta kõiki olusid

ja suri seda tehes.

Vaadates Temale ma näen

kuidas meie mõistus on halvatud

meie kujutlusvõime lämbub

meie pingutus on tühine

sest me ei ela nii nagu Tema elas.

Ma kardan iga päev

et Ta suri asjata,

sest Ta on maetud meie kirikutesse

sest me reetsime Tema revolutsiooni

oma alistumises ja hirmus

autoriteetide ees.

Mina usun Jeesusesse Kristusesse

kes on ülestõusnud meie ellu

et meie saaksime olla vabad

eelarvamuslikkusest ja üleolevusest

hirmust ja vihast

ja jätkata Tema revolutsiooni

Tema valitsuse tulekuni.

Mina usun Vaimusse

kes tuli maailma koos Jeesusega

kõigi rahvaste osadusse

ja meie vastutusse meie Maa saatuse eest:

pisarate, nälja ja vägivalla org

või Jumala linn.

Mina usun õiglasesse rahusse

mida on võimalik luua

tähendusliku elu võimalikkusesse

kogu inimkonna jaoks

selle Jumala maailma tulevikus.

Aamen.

Annotatsioon

Uurimistöös on kasutatud kvalitatiivset sisuanalüüsi, et leida seoseid poliitilise müstitsismi ja sotsiaalse vastupanu vahel Dorothee Sölle teoloogias. Sölle eesmärk on näidata, et müstiline kogemus on kõigile võimalik. Ta kasutab uuenduslikku keelt kõnelemaks kannatusest, et muuta inimese suhtumist sellesse. Sölle leiab, et müstiline kogemus on inimest aktiviseeriva toimega ning võib muuta tema suhtumist teistesse inimestesse ja sotsiaalsetesse probleemidesse. Uus suhtumine ajendab inimest tegelema sotsiaalõiguslike küsimustega, olema poliitiliselt aktiivne ning osalema vastupanuliikumistes ebaõiglust alalhoidvate sotsiaalsete struktuuride vastu. Sölle teoloogilised seisukohad on relevantssed ka tänapäevases sekulariseeruvas Eestis, ning võivad kõnetada nii usklikke kui ka religioonikaugeid inimesi. Tema tekstide keel on lihtne ja poeetiline.

Märksõnad: Dorothee Sölle, poliitiline müstitsism, vastupanu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Lulu Inari Otilia Vase,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Poliitiline müstitsism vastupanu vormina Dorothee Sölle teoloogias“, mille juhendaja on Anne Kull, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Lulu Inari Otilia Vase

28.04.2026